

ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В США

Проблема морального виховання в загальноосвітніх школах США перетворилася у національну. Останніми десятиліттями спостерігається підвищення інтересу до моральної освіти та вихованню характеру. Американська педагогічна наука багата дослідженнями стосовно морального розвитку особистості, виховання цінностей тощо. Але вона зіткнулася з деякими теоретичними проблемами, т. зв. наріжними каменями морального виховання.

Основною проблемою теорії морального виховання є плутанина у термінології цієї галузі. Цю проблему доктор М.В.Берковітц назвав “Вавілонська вежа”. Часто ми не помічаємо, що мова, точніше сказати, термінологія, є одною з найменш помічених і більш значущих перешкод будь-якої інтегрованої моделі виховання [6]. У своїй праці “Виховання повністю моральної людини” (“The education of the complete moral person”) М.В.Берковітц наводить слова Бантока: “Освітнє мовлення відмічено... значною кількістю невизначеностей. Я зіткнувся з цим при вирішенні проблеми більш детального та точного роз’яснення і прояснення... Теоретичні роботи освітян вже довгий час страждають від браку точності, що викликає стурбованість” [4].

Отже, це положення Бантока вірне і сьогодні. Така ситуація спостерігається як у освіті взагалі, так і в моральному вихованні зокрема.

Проблемами морального виховання у американській педагогіці займаються такі галузі, як виховання цінностей (*values education*), виховання характеру (*character education*), моральне виховання (*moral education*), особисте і соціальне виховання (*personal and social education*), громадське виховання (*citizenship education*), релігійне виховання (*religious education*), етика (*morality*), демократичне виховання (*democratic education*). Ці поняття часто підмінюються одне одним. Але ці терміни не є взаємозамінними. Наприклад, цінності і характер – різні поняття. Цінності – це орієнтації і схильності, у той час характер включає ще й дії чи застосування знань та цінностей. З цього погляду, цінності розглядаються як одна з підвалин (основ) характеру. В контексті моделі поведінки людини цінності включають 2 компоненти: когнітивний (пізнавальний) і афективний (емоційний), але обов’язково вольовий і поведінковий. Характер включає усі 4 компоненти [6]. Цінності не є еквівалентом моралі. Більш того, можна казати про моральні і аморальні цінності. Необхідно також розрізняти поняття “цінності” і “норми”. У практиці та аналізі моральної культури ці поняття часто ототожнюються. За Л. Кольбергом та його прихильниками, норми і цінності не є еквівалентами. Цінності можуть бути проголошеними, декларованими, але норми поведінки можуть їм не відповідати. Тому американські дослідники

працюють над максимальним зближенням тих норм, що реально спостерігаються у якійсь спільноті, і еталонних моральних цінностей [1; 33].

Еліот Тюріел та його колеги пропонують розрізнити три сфери соціального знання: моральна, соціально прийнята, особиста [9]. Моральна сфера характеризується універсальними приписами, що є добро, а що – зло. Більш того, моральні питання незмінні у своїй відповіді. Це так звані загальнолюдські цінності. Наприклад, проблема вбивства – це проблема моральної сфери, тому що заборона на вбивство спостерігається серед людей різних національностей, класів, статі, раси, релігій. Вбивство – це зло, і це незмінно, тобто ніяка влада не може зробити вбивство морально правильним (не мається на увазі, що у деяких випадках вбивство – це менше зло: тільки визначається взагалі, що вбивство – це морально неправильно). Сфера соціальних норм, звичаїв трохи інша. Ця сфера стосується питань, які вирішується так чи інакше не через їх внутрішню природу, а тому що існує договір, що це правильно, а це – ні. Ці питання та відповіді на них можуть змінюватися суспільством і стосуються тільки тих людей, з ким був укладений цей соціальний договір. Критичний момент цієї сфери – це те, що такий договір не робить ті чи інші приписи морально неправильним, моральним злом. Тому, коли в школах вчать соціальними умовностями, викладачі та вихователі повинні бути готовими до моральної оцінки дійсності цих умовностей, неважливо наскільки широко вони (умовності) можуть бути прийняті. Особиста сфера стосується тих питань, що соціально не повинні регулюватися, наприклад, особисті смаки і переваги. Ніхто не може сказати мені, який повинен бути мій улюблений колір або якому морозиву слід віддавати перевагу. Звісно, школа не повинна вчити дітей, яким кольором або смакам віддавати перевагу.

Тепер стало більш зрозуміло, що цінності можуть опинитися у будь-якій з цих сфер. Виникає питання, чи стосується виховання цінностей усіх цінностей? Слід сподіватися, що ні. Як ми вже з'ясували, деякі цінності не регулюються соціально і не повинні бути навіюваними. Чи стосується виховання цінностей моральних і соціально прийнятих цінностей, чи тільки однієї з цих сфер? Однозначної відповіді на це питання ще немає. Навіть можна сказати, що це питання обговорюється дуже рідко. Але це досить важливе питання. Перш за все, треба визнати, що моральні і соціально прийняті цінності повинні по-різному викладатися, хоч би з тої причини, що у них різна мотивація. Більш того, деякі дослідження показали, що дуже малі діти, досвідчені вчителі і дуже релігійні люди визнають цей факт інтуїтивно.

Отже, ми показали, що наслідком плутанини з термінологією у цій галузі є те, що взаємо замінюються терміни, що не є взаємозамінними. Але, як зазначає М.Берковіц [4], на жаль, багато педагогів не усвідомлюють цей факт. Наприклад, Лікона назвав свою книгу “Виховання характеру”, а перший розділ цієї книги має назву “Виховання цінностей і характеру”. Він використовує терміни “цінності”, “моральні цінності”, “характер”, “моральна освіта” тощо майже як синоніми. Райан і Лікона, наприклад, у

початковому абзаці праці Райана і МакЛіна “Розвиток характеру в школах і позакласній діяльності” використовують таке попури термінології:

“Справа цінностей і моральності молоді – це досить тривале заняття дорослих. Стурбованість за характер молодого покоління очевидна. Але ця турбота ще не є такою, щоб забезпечити молодь таким типом характеру, що міг бути підтриманим як особистістю, так і суспільством. Суспільство не змогло передати деякі цінності молоді” [8; 3].

Інші автори теж прирівнюють терміни один до одного, що не є еквівалентами. Наприклад, Карр пропонує визнати, що “чесноти є цінностями” (“*virtues are values*”). Інші запозичують тільки через їхню непрофесійну конотацію або політичний ефект. Вільям Беннетт, колишній міністр освіти США, вже звертав на це увагу:

“Термін “цінності” може припускати, що судження, вірні чи невірні, благородні чи низькі, справедливі чи ні – є просто особистими перевагами, ці речі є варті тільки якщо особистість цінує їх...”

Нам необхідно знайти новий термін. Ці питання стосуються не просто особистих смаків, тому дозвольте мені запропонувати знову переглянути той захід, який має назву “навчання цінностям” (“*the teaching of values*”). Дозвольте мені припустити, що ми дамо нову назву цьому заходу, щоб допомогти формувати характер молоді” [3].

Зараз у американській педагогіці більша перевага віддається терміну “виховання характеру” (“*character education*”), ніж “моральна освіта” (“*moral education*”).

Наступна проблема стосується природи моральної людини і морального характеру. Цю проблему М.В.Берковітц називає “Шалтай-Болтай”. Він пропонує відповісти на два запитання. Кого ви можете назвати дійсно моральною особистістю – живу чи мертву, реальну чи вигадану? Чому ви обрали саме її? Відповідаючи на друге запитання, ми, мабуть будемо перераховувати певні риси особистості, які і дозволили нам ідентифікувати особистість як моральну. Звісно, кожна людина буде називати свій набір рис. Л. Волкер і його колеги провели дослідження з метою скласти загальний набір рис взіркової особистості. У цей набір було включено 12 таких рис (від найбільш поширених): співчуваючий/ турботливий, послідовний, чесний, схильний до самопожертви, невимушений, уважний/ раціональний, соціально активний, справедливий, мужній, добродішній, незалежний, емпатичний/ чуйний [4].

Колбі і Дамон у дослідженні про моральну особистість з’ясували, що серед рис, що притаманні моральній людині, часто зустрічаються і такі, як відкритість до моральної трансформації, баланс впевненості і пошук істини, оптимізм і гумор, віра і повна узгодженість моральних істин з внутрішнім “Я”.

Таким чином, природа моральної людини доволі складна і різноманітна. Моральна особистість, подібно Шалтаю-Болтаю, роздробилася на шматочки, дуже багато шматочків, щоб бути знову одним цілим. Якщо ми більш детальніші розглянемо все розмаїття моральних характеристик, то побачимо численність

різноманітних аспектів особистості: поведінка, знання тощо. Лікона припускає, що для того щоб бути моральною людиною, необхідно знати, що є добро, бажати добра і робити добро. Л. Волкер описує сферу моральності, що складається з моральних емоцій, моральної поведінки, морального мислення, моральних обов'язків і цінностей.

Як вже було зазначено, моральна освіта в школах США тісно пов'язана з вихованням характеру. Але що є моральний або нормативний характер? Вайн і Вольберг надають таке визначення: “залучення до морально доречної поведінки чи слів, або утримання від певної поведінки чи слів” [10]. Прітчард характеризує моральний характер як “набір відносно постійних якостей особистості, що взагалі має позитивну конотацію” [7].

Таким чином, позитивний чи негативний характер вирішується при спостереженні поведінки [10].

Визначаючи риси позитивного характеру, педагоги вважають, що він повинен включати розвиток:

- моральної відповідальності та правильної етичної поведінки;
- здатності до дисципліни;
- морального та етичного сенсу цінностей, цілей вільного суспільства
- стандартів особистого характеру [6].

Як вже з'ясувалося, позитивний характер визначається діями. Традиційно розвиток характеру сфокусував увагу на тих рисах чи цінностях, що відповідали індустріальній епосі, таких, як підкорення владі, етика праці, здатність до праці у групах під наглядом керівника тощо. Однак, як обговорювалося у SCAN report та рецензіях Хьюїтта, сучасна освіта повинна сприяти формуванню характеру, що був би оснований на цінностях, що відповідають інформативній епосі: довіра, чесність, прямота, індивідуальна відповідальність, людяність, мудрість, справедливість, стійкість, надійність тощо.

Як зазначає М. Красовицький, у центрі уваги дослідників – залучення молоді через систему освіти до таких найвищих цінностей американського суспільства, як свобода, демократія, права людини, толерантність – расова і національна. Серед цінностей шкільного виховання особливо виділені повага, турбота, відповідальність, довір'я, які розглядаються не тільки як цілі, а як і засоби виховання. У Декларації “Освіта 2000” підкреслюється необхідність перенести фокус на виховання молоді, яка вступає у XXI сторіччя, так званої глобальної громадської і планетарної грамотності [1; 32], [5].

Систему вимірів характеру виявилось важко з'ясувати, тому що характер, за визначенням, включає поведінку, але часто характер визначається як набір рис.

Таким чином, необхідно постаратися зібрати “морального Шалтая-Болтая” до купи. По суті нам потрібна анатомія моральної людини, щоб мати можливість проектувати наші зусилля так, щоб зробити найбільш оптимальний внесок у

формуванні моральних громадян суспільства. Доктор М.В.Берковіц пропонує 7 частин моральної людини: моральна поведінка, моральні цінності, моральний характер, моральні мотиви, моральні емоції, моральна ідентичність, мета-моральні характеристики [4].

Отже, науковці, що займаються проблемами моральної освіти, повинні зосередити увагу на подоланні перешкод, що заважають розвитку моральної освіти.

Література

1. Красовицький М. Моральне виховання учнів у теорії та практиці американських шкіл // Рідна школа. – 1998. – № 4. – С.30-52.

2. Малькова З. А. Актуалізація проблем виховання в США // Педагогіка. – 2000. – № 7. – С.79-88.

3. Bennet W. J. Moral literacy and the formation of character and civic education in the elementary school. – New York: Teacher College Press, 1991.

4. Berkowitz M. W. The education of the complete moral person. – Copyright, 1998 // [http // www.uni-konstanz.SIG-MDE](http://www.uni-konstanz.SIG-MDE)

5. Education 2000. Holistic perspective. Global Alliance for Transforming Education, 1991.

6. Huitt W. Moral and character development, 2000 // [http // www.valdosta.peachnet.edu/whuitt...chr/morch.html](http://www.valdosta.peachnet.edu/whuitt...chr/morch.html)

7. Pritchard I. Character education: Research prospects and problems // American Journal of Education. – 1996. – № 4. – P.469-495

8. Ryan K. And Lickona T. Character development: The challenge and the model. In Ryan K. And McLean G. F. (Eds), Character development in schools and beyond. – New York: Praeger, 1987.

9. Turiel E. The development of social knowledge: Morality and convention. – New York: Cambridge, 1983.

10. Walberg H., Wynne E. Character education: Toward a preliminary consensus // Moral development and character education: A dialogue (PP. 19-36). – Berkley, CA: McCutchan, 1983.

Борисов В.В.

Краматорський економіко-гуманітарний інститут

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян”, “Про комплексну програму профілактики злочинності на 2001-2005 рр.” вимагають від психолого-педагогічної науки пошуку шляхів якісного вдосконалення виховання підростаючого покоління. У